

Stanislav Kostka Neumann és a magyarok

Stanislav Kostka Neumann (1875—1947) a modern cseh irodalom egyik legjelentősebb alakja. Nagyívű életútjával ideológiai, politikai és művészeti irányzatok egész sorát járta végig, minden szellemi és politikai megújulás úttörő harcosaként, mindig az élen haladva. Diákkorában tagja volt a cseh radikális polgári és munkásifjúság Omladia (Ifjúság) nevű mozgalmának, részt vett annak Habsburg-ellenes tüntetésein. A felbujtatott ifjúság akciói jó ürügyül szolgáltak a bécsi udvarnak és prágai helytartóinak arra, hogy az erősödő munkásmozgalmat és a radikalizálódó ifjúságot leszereljék. 1893. október 12-én rendkívüli állapotot hirdettek ki, 68 embert letartóztattak és 14 naptól 8 évig tartó, összesen 96 évet kitevő börtönbüntetésre ítélték. Feloszlatták a politikai klubokat és betiltották a radikális lapokat. Neumann 14 havi börtönbüntetést kapott.

Kiábrándulva a nemzeti jelszavakkal Béctől csak több engedményt kicsikarni akaró burzsoáziából, és a reformizmusban és belső ellentéteiben fuldokló szociáldemokrata mozgalomból, Neumann először a szélsőségesen individualista anarchizmus (Stirner, Nietzsche), majd az anarchokommunizmus felé (Kropotkin, Reclus, Jean Grave, Jan Most) fordult. Az anarchizmusnak az észak-csehországi munkásság körében viszonylag széles bázisa volt, s a századfordulón induló ifjú radikális írók jelentős része — Gellner, Mahen, Šrámek, Hašek, stb. — szintén az anarchizmushoz csatlakozott.

A századforduló anarchista mozgalmainak alapcélja az államszervezet összes bürokratikus szervezetének likvidálása volt, az individuális anarchizmus szerint a „közvetlen cselekvés”, a terrorizmus által, az anarchokommunizmus szerint pedig a „Nagy Harc”, azaz a forradalom, más variációk szerint az általános sztrájk eredménye által. Az anarchista társadalom felépítését kollektív tulajdon alapján, szabadon társult közösségek, „kommunák” konföderációjával vélték megvalósíthatónak. Stanislav Kostka Neumann maga is több ízben kísérletet tett ilyen kommunák szervezésére, azok azonban, mint a századforduló minden anarchista kísérlete, kudarcba fulladtak.

Az anarchista teoretikusok Marxra hivatkozva a művészeket, tudósokat, s az értelmiséget a munkásosztállyal azonos társadalmi kategóriának tekintették, s azok feladatát abban látták, hogy az új társadalom létrehozásáért a nacionalizmus és a vele összenőtt militarizmus ellen az internacionalizmus és az antimilitarizmus jegyében harcoljanak.

Neumann, aki már alig húszéves korában kitűnt irodalomszervező és lapszerkesztő képességeivel, lapjait — Nový Kult, Anarchistické revue stb. — a mozgalom szolgálatába állította. Népszerűsítette főként francia és olasz ideológusait, számontartotta nemzetközi eseményeit és részt vett gyakorlati politikai szervezeti életében is. Társadalompolitikai koncepcióiban alapjában ennek az ideológiának a hatása alatt állt egészen 1919-ig.

A rendkívül sokoldalú színes egyéniség, aki egyszerre volt író, politikus, lapszerkesztő, s a művészet- és kultúratörténet terén is jelentőset alkotott, ta-

lán mégis költő volt mindenekelőtt. Már tizenhat éves korától verselt. Parnasszistaként indult, s a szimbolizmuson, impresszionizmuson, a szenzualista természetlírán át eljutott a cseh kubofuturista líra megteremtéséig, majd a háború után a proletkultig, hogy aztán az izmusok láza elmúltán lehiggadva a cseh szocialista realista líra egyik jelentős képviselője legyen.

Mindig újat kereső figyelme sokáig elsősorban a nyugati kultúrák felé fordult. Úgy tűnik, rólunk, magyarokról mindaddig, míg katonáskodása során Magyarországra nem került, igen keveset tudhatott.

Az első világháború életműve egyik legígéretesebbnek induló szakaszának kibontakoztatását tette lehetetlenné. A Čapek-fivérekkel szövetkezve a modern cseh képzőművészet megújulásával párhuzamosan az irodalomban is meghirdették a kiüresedett szimbolizmussal és az önismétlő impresszionizmussal leszámoló új ars poétikát. Neumann nem sokkal Apollinaire után megírta a cseh futurista kiáltványt és kubofuturista verseket írt, amelyeket a technikai civilizáció lelkes dicsőítése miatt civilista lírának is szoktak nevezni.

A háborúban azonban a technikai civilizációnak elsősorban a pusztító hatása mutatkozott meg, s ez többek között hatálytalanította Neumann új ars poétikájának Marinettiék — akiknek túlzásait azonban semmilyen vonatkozásban nem vette át — nyomán kialakult jegyeit is. Forma és stíluseszközzeiben meggazdagodva, de a futurista szabadversek szertelenségétől megszabadulva írta katonakorában hazájától távol, többnyire meditatív hangulatú, béke- és honvágyát tükröző verseit. Ezeknek közel egy harmada kilenc hónapos magyarországi tartózkodása alatt Szegeden, Kiskundorozsmán, illetve Budapesten született. Neumann mai ismereteink szerint összesen tizenkilenc Magyarországon írt versének nagy része még műfordítóra vár. E versek bemutatása, a költő életműve egészében betöltött szerepük elemzése külön tanulmányt igényel. E soroknak elsősorban az lenne a feladata, hogy bemutatván Stanislav Kostka Neumann egyéniségét, egy eddig még a szakirodalom által figyelmen kívül hagyott írását, a Magyar Tanácsköztársaság leverése utáni magyar helyzetről írt cikkét vezessék be.

Neumann 1915. április 27-én kapta meg katonai behívóját, május 15-én vonult be egy prágai kaszárnyába. Április 20-án indították útra egy transzporttal és május 22-én érkezett Szegedre. Körülbelül egy hónapig tartó, erőt próbáló kiképzés után Szegedről Kiskundorozsmára helyezték egy állami mén-telep katonai ügyelete mellé, ahol — amint ezt visszaemlékezéseiben ő maga vallja — viszonylag kényelmes katonai életet élt. Utána költözött felesége és kislánya, aki néhány hónap múlva „már egészen jól csevegett magyarul” az apja szerint, Neumann azonban nemigen tudott megbarátkozni a magyar nyelvvel.

Az író háborús visszaemlékezéseinek magyarországi élményeivel foglalkozó részével (a korabeli sajtóban 1918-tól „Na uherské pudě” = Magyar földön főcímmel, önálló kiadványként 1925-ben Válčeni civilistovo — „A civil ember katonáskodása” kötetcímmel jelent meg) mélyreható elemzéssel foglalkozik Dobossy László professzor *Cseh költő Szegeden* (Tiszatáj, 1971. nov., Ua.: D. L.: A közép-európai ember. Magvető, 1973, 207—230.) című tanulmányában. Nem akarjuk e tanulmány után itt ismételní a cseh költő magyarországi tartózkodásával, annak a visszaemlékezéseire és költeményeire gyakorolt hatásával kapcsolatban egyszer már elmondottakat. Azonban a magyarságról más népek által kialakított korabeli kép megismerése céljából szükségesnek tartjuk itt is leírni a következőket:

Stanislaw Kostka Neumann magyarságképe az első világháború idején, az Osztrák—Magyar Monarchia soknemzetiségű hadseregének magyar katonatisztjei, magyar zsidó orvosai, egyszerű közkatonái és a lakossággal kapcsolatos véletlenszerű érintkezései alapján alakult ki. Nem lehet csodálkozni azon, hogy ez a kép számunkra nem túlságosan hízog. A szívderítőbb színek elsősorban azokból a benyomásokból kerültek e képbe, amelyeket a dorozsmai pusztákon tett sétái, az egyszerű magyar emberekkel való találkozásai váltottak ki az íróból. Figyelemre méltó azonban, hogy sem leveleiben, sem műveiben semmi nyomát nem találni annak, hogy e rendkívüli, minden ismeretlen iránt érdeklődő intellektus kilenc hónapot meghaladó magyarországi tartózkodása alatt bármifajta kísérletet is tett volna arra, hogy a korabeli magyar szellemi élet, magyar irodalom jelenségeit megismerje. Alföldi tájélményei bevonultak a költészetébe, egy levelében szótárt és Petőfire vonatkozó információkat kér Prágából, visszaemlékezéseiben közvetlen hangon vallja meg Magyarországon 1915-ben átélt katonai élményeit, de ez minden. Magyarázható ez elsősorban abból, hogy nyelvünket nem ismerte és a korabeli háborús szituációból, amelyben élt, másrészt annak a kornak a problémáiból, amelyek közt visszaemlékezéseit írta, illetve megjelentette — mint már utaltunk rá, 1918 közepén kezdtek megjelenni, s némi módosításokkal 1925-ben jelentek meg könyvalakban. Ugyanakkor azonban figyelembe véve a kor általános politikai szellemét, amely a népek közötti ellentéteket a végsőkig kiélezte, nem lehet eléggé elismerően írni arról a törekvésről, amellyel Neumann igyekezett megszabadulni a minden néppel, így a magyarokkal szembeni előítéletektől is. Ez teljes egészében abban az időben még neki sem sikerült. Egyik jele ennek a háborús visszaemlékezéseiben leírt, de a későbbi, alább közölt cikkébe is átvett meglepő koncepciója, amely szerint biológiai alapon egyszerűen halálra ítélt nációnak tartja a magyarságot. Neumann szellemi habitusát, egész életművét ismerve különös és gondolkozásmódjával nehezen összeegyeztethető teória ez, feltehetően nem is teljesen eredeti. Annál tanulságosabb lehet számunkra a más népek által kialakított magyarságkép története szempontjából.

Az 1917—19-es évek nagy történelmi változásai a magyar—cseh—szlovák kapcsolatok történetébe is óriási változásokat hoztak. A Magyar és a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása és közös harcai a sovinizta uszítás ellenében felerősítették az osztályszolidaritást a három nép kommunistái között. E kapcsolatok feldolgozásának már meglehetősen gazdag irodalma van (Arató Endre, Boross Ferenc, Erényi Tibor, Miloš Gosiorovsky, Kovács Endre stb. tanulmányai), mindamelett azonban, mint azt Neumann alábbi, a szakirodalom által eddig még nem regisztrált cikke is mutatja, még az alap kutatások szintjén is bőven akadhat kutatható, különösen a magyar kommunista emigráció csehszlovákiai tevékenységével kapcsolatban.

1918 végén, 1919 elején Neumann megismerkedett Lenin tanaival — elsőként Lenin Állam és forradalom című művével — s a III. Internacionálé határozataival. Ezek alapján elfogadta Leninnek a proletárdiktatúrára vonatkozó elméletét és kommunista lett. Az általa befolyásolt anarchista csoportokban még a baloldali szociáldemokrácia bolsevizálódása, a Cseh Kommunista Párt szervezeti kiépítésének megkezdése előtt, Csehszlovákiában gyakorlatilag elsőként, megkezdte a kommunista párt szervezését.

Neumann új politikai meggyőződésének kialakulásában a NOSZF hatásán túl nyilvánvalóan szerepe volt a sorra kikiáltott kelet- és közép-euró-

mai, köztük a Magyar Tanácsköztársaságnak is. Hogy ez időben voltak-e közvetlen, személyes kapcsolatai a magyar kommunistákkal is, ez idő szerint még tisztázatlan. Közvetlenül a Magyar Tanácsköztársaság bukása után azonban már voltak. Lapjaiban a magyar emigránsok közül Lékai Jánostól, Gábor Andortól és Alpári Gyulától már 1919-től kezdve jelentek meg írások. Az utóbbival közvetlen munkakapcsolatban is kellett hogy álljon, részben a iberei munkásmozgalomban, amelyben ebben az időben mindketten részt vettek, majd néhány évvel később, a Csehszlovák Kommunista Párt központi szerveinek munkájában, a pártoktatás és kultúrpolitika irányításában, mikor ugyanazon a területen dolgoztak. Feltehető, hogy ezeken túl is voltak Neumannnak magyar kapcsolatai, amiket azért nehéz felderíteni, mert a magyar kommunista emigránsok többnyire illegálisan tartózkodtak és publikáltak az idő tájt Csehszlovákiában.

A cseh szociáldemokrácia általában nem tudott fölülemelkedni azon az egész Csehszlovákiát beborító nacionalista hullámon, amely az első világháborút, s az első Csehszlovák Köztársaság megalakulását követte. Mindemellett azonban belelapozva az 1919-es szociáldemokrata lapok nyári számaiba, találni lehet olyan cikkeket is, amelyek tiltakoznak a cseh kormány magyarországi intervenciója ellen. A Svoboda (Szabadság) című lap például felelősségre vonja a cseh kormányt, mért nem fogadja el Kun Béla békeajánlatát (1919. június 5. 3.).

A cseh és a szlovák írók közül azonban tudtunkkal Stanislav Kostka Neumann volt az egyetlen, aki ebben a felbolydult korban szót emelt a magyarság mellett. Ezt méltányolnunk kell, mégha ezt Neumann a mi történelmünk szempontjából sajnos már későn, s mégha elsősorban azzal a nyilvánvaló szándékkal tette is, hogy a szomorú magyar események kapcsán mindenekelőtt a cseheket, illetve közös közép-európai sorsunkat fenyegető további veszélyekre figyelmeztessen, s hogy a munkásmozgalom tagjait az idő szerinti elsőrendű feladatára, a hatalom megszerzéséért és megtartásáért folytatott harcra buzdítsa.

Kevesen voltak akkor Európában, akik a gyűlölködés, a nemzeti és hatalmi önzés szinte egeket csapkodó szennyes árja fölé tudtak emelkedni, és akik a dolgozók, a proletariátus osztályharcának szemszögéből olyan egyértelmű tanulságot tudtak levonni a Magyar Tanácsköztársaság leveréséből, mint St. K. Neumann. Az alább közölt cikkének éppen ez ad különös jelentőséget, mert kimondott és tudatosított tanulásaival az író és a korabeli csehszlovákiai socialista munkásmozgalom baloldali orientálódása szempontjából meghatározó szerepe volt. Talán nem kell külön hangsúlyozni, hogy e tanulságoknak a mai napig ható érvényük van.

(St. K. Neumann cikkének kiemelései mindenütt az eredeti szöveget követik.)

VARGA RÓZSA